

KONFERENCIA - CONFERENCE

SIKEREK ÉS KUDARCOK. RÉGÉSZETI ÖRÖKSÉGVÉDELEM MAGYARORSZÁGON 1998–2018

Beszámoló a 2018. november 12-én rendezett konferenciáról

ERNYEY KATALIN* – ANDERS ALEXANDRA**

Az első önálló régészeti államigazgatási intézmény, a Kulturális Örökség Igazgatósága 1998-ban jött létre. A két évtizedes évforduló alkalmából rendezett konferencia alkalmat adott a számvetésre, valamint annak áttekintésére, milyen gazdasági és társadalmi keretek között működik ma a régészeti örökség védelme.

Kulcsszavak: régészeti örökségvédelem, Kulturális Örökség Igazgatósága, régészet finanszírozása, közösségi régészet, életpályamodell

The Directorate of Cultural Heritage, the first independent archaeological administrative institution, was established in 1998. The conference organised on the occasion of the twentieth anniversary provided an excellent opportunity for stocktaking, as well as for reviewing the economic and social framework within which the protection of the archaeological heritage is achieved.

Keywords: archaeological heritage protection, Cultural Heritage Directorate, funding of archaeology, community archaeology, career model

A kulturális és ezen belül a régészeti örökség, valamint védelmük kiemelt szerepet kapott az elmúlt évtizedekben; a téma a közbeszéd részévé vált. A fogalmak széles körű elterjedését elősegítette, hogy a *kulturális örökség védelméről* szóló 2001. évi LXIV. törvényben (továbbiakban: Kötv.) jogi tartalmat nyertek.

Az első önálló régészeti államigazgatási intézmény, az azóta megszűnt Kulturális Örökség Igazgatósága (KÖI) alapításának 20 éves évfordulója, valamint az a kitüntetett európai figyelem, hogy az Európai Unió 2018-at a kulturális örökség évévé nyilvánította – egy régóta szükségyszerű számvetésre adott alkalmat. Hogyan módosult a régészeti örökségigazgatás, hogyan alakultak az intézményi keretek, jogszabályok Magyarországon ebben a két évtizedben, és ezek a keretek milyen változásokat hoztak a tereprégészetben, a kutatásban? Milyen jelentősebb fordulópontok voltak ezen 20 év alatt, milyen válaszaink vannak a jelen kérdéseire és milyen jövőbeli kihívásokra kell fölkészülnünk? Mindezen szempontok megvitatására Ernyey Katalin kezdeményezésére Anders Alexandra és Szabó Gábor szervezésében az ELTE BTK Régészettudományi Intézet és a Magyar Régész Szövetség

Sikerek és kudarcok. Régészeti örökségvédelem Magyarországon 1998–2018 címmel konferenciát szervezett Budapesten 2018. november 12-én. A találkozó helyszínét az ELTE BTK biztosította. Az esemény része volt a Kulturális Örökség Európai Éve és a Magyar Tudomány Ünnepe rendezvénysorozatának.¹

A tanácskozás szerkezetét Magyarországon újszerű formában határoztuk meg: a szervezők által meghatározott főbb témakörökhöz (I. vizsdatekintés és értékelés, II. régészek a társadalomban, III. közösségi régészet) hívtuk meg előadóinkat. A prezentációt az előadó javaslatára fölkért referensek hozzászólásai követték, majd a közönség kérdéseire, vitára is sor került. A nagyobb tematikus egységeket az elnökök fogták

☞ Kézirat beérkezett: 2020. június 18. Kézirat elfogadva: 2020. június 22.

* Ernyey Katalin: Budapest Főváros Kormányhivatala, 1056 Budapest, Váci utca 62–64.; e-mail: ernyey2011@gmail.com

** Anders Alexandra: ELTE BTK Régészettudományi Intézet, 1088 Budapest, Múzeum körút 4/B; e-mail: anders.alexandra@btk.elte.hu

¹ A konferencia megrendezését a Nemzeti Kulturális Alap Ismeretterjesztés és Környezetkultúra Kollégiuma anyagilag támogatta.

össze és moderálták; délelőtt Zsidi Paula (BTM Aquincumi Múzeum), délután pedig Kulcsár Gabriella (BTK Régészeti Intézet) látta el ezt a feladatot. A résztvevők kiválasztásánál arra törekedtünk, hogy az előadók személyükben lehetőség szerint minél teljesebben fedjék le az országos és vidéki egyetemi, kutatói és múzeumi hálózatot, valamint az államigazgatásban és a magánszektorban dolgozók is képviseltessék magukat. Előzetes elképzeléseink szerint kötet is követte volna a konferenciát – sajnos, ez nem valósult meg. Ennek hiányában ebben a cikkben került sor az elhangzottak összegzésére.²

A konferencia megrendezésének időszerűségét igazolta, hogy a Kormány 2018 júliusában határozott a régészeti feladatellátás hosszú távú, átfogó, új koncepciójának és az arra épített Nemzeti Régészeti Stratégiának a kidolgozásáról.³ Az ezt megalapozó szakmai koncepció elfogadására már a találkozót követően, november 15-én került sor, és határozott arról is, hogy a) a 2020–2030. évekre szóló Stratégiáról, valamint b) a Stratégia megvalósítását szolgáló Országos Régészeti Tervről, a szükséges intézkedések, forrásigények és ütemezés bemutatásával 2019. április 30-ig készüljön előterjesztés a Kormány számára.⁴ A koncepció elkészítését a Magyar Nemzeti Múzeum koordinálta és szövegezte meg, amely szerint a Nemzeti Régészeti Stratégia és annak rövid távú tervezésének (Országos Régészeti Terv) koordinációját a Magyarországi Régészeti Intézet végzi majd.⁵ Fentiekkel kapcsolatban jogszabály a beszámoló írásáig nem született. Egy nemzeti régészeti stratégia régi adóssága a kormányzatnak, segítségével a régészeti érdekek, a lelőhelyvédelem szempontú gondolkodás beépülhetne az ágazati politikákba. A településrendezésben országos szinttől kezdve adna irány-

mutatást tervezőknek, önkormányzatoknak.⁶ 2011-ben volt a legközelebb a hazai örökségvédelem ahhoz, hogy egy integrált (műemléki és régészeti) kulturális örökségvédelmi stratégia készüljön, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal akkori elnöke, Tamási Judit koordinálta szakmai anyag a Nemzeti Erőforrás Minisztériumához történő felterjesztésig jutott.⁷

Azt, hogy ez az időszak az átfogó koncepciók, értékelések időszaka, alátámasztják nemzetközi dokumentumok is: 2017 februárjában jelent meg az Európa Tanács Miniszteri Bizottságának a tagállamoknak szóló, a 21. századi Európai Kulturális Örökség Stratégiára irányuló, CM/Rec(2017)1 számú ajánlása, röviden csak Stratégia 21.

I. Visszatekintés és értékelés

A konferenciát Borhy László, az ELTE rektora nyitotta meg. Az első programot – *Beszélgetés a Kulturális Örökség Igazgatóságáról, a kezdetekről* a KÖI egykori munkatársaival Ernyey Katalin (volt régész referens, Ásatási Bizottság titkára) egy rövid összefoglalóval vezette be. Beszélgetőtársai voltak Jankovich-Bésán Dénes (volt igazgató), Wollák Katalin (volt megbízott igazgató, igazgatóhelyettes), Bálint Marianna (volt régész felügyelő, kirendeltségvezető), Paszternák István (volt régész felügyelő, kirendeltségvezető), valamint Mesterházy Károly (volt Ásatási Bizottsági tag).

A rendszerváltást követő első örökségvédelmi jogszabály, az 1997. évi CXL. törvény a *kulturális javak védelméről és a muzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről* írta elő egy, a kulturális javakkal/örökséggel foglalkozó országos illetékességű központi hivatal létrehozását, és így alakult meg a múzeumügytől független Kulturális Örökség Igazgatósága 1998. július 1-én.⁸ Az intézmény 2001. október 18-án

² A tanácskozásról nem készült hangfelvétel, így a leadott rezümétet, a bemutatott PPT diákat használtuk fel az összegzés megírásához, valamint szükség szerint előadóinkat is megkérdeztük, kívánják-e kiegészíteni az általunk összeállított kéziratot. Tekintettel arra, hogy másfél év telt el a konferencia megrendezése óta, fontosnak tartottuk, hogy egy-egy ponton utaljunk az azóta történt változásokra, friss adatokkal egészítsük ki az összegzést.

³ A 2018. július 10-én megjelent 1313/2018. számú Kormányhatározat a megelőző régészeti feltárásokat végző múzeumok feladatellátásával kapcsolatban bekövetkező változások miatt szükségessé vált személyi és infrastrukturális fejlesztésekről 10. pontja.

⁴ 1575/2018. (XI. 15.) Korm. határozat a régészeti feladatellátás hosszú távú, átfogó, a Nemzeti Régészeti Stratégiát megalapozó új koncepciójáról. Magát az eljárást a kormányzati stratégiai irányításról szóló 38/2012. (III. 12.) Korm. rendelet szabályozza.

⁵ Nemzeti Régészeti Stratégia. Átfogó koncepció. 2020–2030. Készítette: Magyar Nemzeti Múzeum. 2018, 2. A Magyar Régész Szövetség által a tagok részére megküldött kéziratot változat. A koncepció szövege azóta sem vált nyilvánossá.

⁶ A természeti környezettel összefüggésben számos nemzeti stratégia létezik, a Kormány által 2018-ban elfogadott Nemzeti Tájstratégia 2017–2026 (NTS, 2018) kiter a kulturális örökségre is, a horizontális elvek között (Horizontális elvek. Történeti táj: 57.) a természeti erőforrások és a kulturális örökség általános védelmének együttes kezelését is megnevezi.

⁷ Új örökségvédelmi stratégia mutatkozik be a 26. Országos Műemléki Konferencián Baján, amelyen megünneplik a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal (KÖH) fennállásának tizedik évfordulóját – mondta el Tamási Judit, a szervezet elnöke. In: https://mult-kor.hu/20111010_uj_oroksegevedelmi_strategia_szuletik_bajan.

⁸ 29/1998. (VI. 11.) MKM rendelet a *Kulturális Örökség Igazgatóságáról* (hatályos: 1998. július 1.); JANKOVICH-BÉSÁN 2000.

szűnt meg⁹, általános jogutódja a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal lett,¹⁰ és ezzel együtt az Országos Műemlékvédelmi Hivatal elnevezése Kulturális Örökségvédelmi Hivatallá változott.

A KÖI jelentősége – fennállásának rövid időszaka alatt – abban állt, hogy elsőként látta el szinte mindazon feladatokat (kivéve: a nagy különbség, a szakhatósági feladatok ellátása/szakkérdés vizsgálata), amelyekkel ma a kormányhivatali rendszeren keresztül foglalkoznak az örökségvédelemben dolgozók. A KÖI idején számos olyan régészeti örökségvédelmi alapvetést fogalmaztak meg, amelyek a későbbi években is irányt mutattak. A KÖI-vel kezdődött el a régészetben a hatósági munka leválasztása a szakmai intézményekről, és ezzel együtt egy újfajta régészeti örökségvédelmi rendszer is kialakult.¹¹ Az idézett törvény alapján az Igazgatóság döntött régészeti feltérési engedélyezési ügyekben, a megelőző régészeti feltérások során felmerült vitás szakmai kérdésekben, leletmentések állami támogatásáról, valamint a védetté nyilvánítással kapcsolatban számos további feladat tartozott kompetenciái közé. Mindemellett létre kellett hoznia és vezetnie kellett a régészeti lelőhelyek egységes elektronikus nyilvántartását – amely a máig használt, a Miniszterelnökség által vezetett közhiteles nyilvántartás alapja. A 29/1998. (VI. 11.) MKM rendelet alapján kezdeményezhetett régészeti lelőhely-kisajátítást, javaslatot tehetett a miniszternek a régészeti feltérások költségeihez nyújtható állami támogatás mértékére, valamint a régészeti lelőhely, illetve lelet felfedezőjének anyagi elismerésére. Működtette az Ásatási Bizottságot, évente szakmai folyóiratot jelentetett meg, közreműködött a kulturális örökség védelmével kapcsolatos jogszabályok, országos célok, programok, feladatok és követelményrendszerek kialakításában; szolgáltatta a kormányzati munka ellátásához szükséges, tevékenysége során keletkezett adatokat. Továbbá biztosította a Múzeumi Hírlevél és Múzeumi Naptár kiadását, valamint ellátta a múzeumok működési engedélyeinek és statisztikai adatainak nyilvántartását; működtette, felügyelte a restitúciós kutatócsoportot.

Az Ásatási Bizottságnak, az 1963 óta működő szakmai tanácsadó testületnek a KÖI előtti időszakban a minisztérium a Magyar Nemzeti Múzeum útján biztosította működési feltételeit.

Titkársági teendőit az MNM Adattára látta el, így képviselte Mesterházy Károly az Adattár akkori vezetője az átmenetet a Bizottság életében. A KÖI-hez kerülésével a Torma István elnökléssel 1999 márciusában megalakult új Ásatási Bizottság jelentősége megnövekedett, szakmai véleményét a hatóságon keresztül közvetlenül érvényre juttathatta, sőt feltérési kérelmet elutasító döntését az Igazgatóságnak is tudomásul kellett vennie. A Kulturális Örökség Igazgatósága igen kis létszámmal, négy fővel kezdte meg működését Budapesten, a Magyar utca 40. alatt. 2000-ben létrehozta hét területi kirendeltségét,¹² de összlétszáma így sem haladta meg a 30 főt. A KÖI azok számára, akik ott dolgoztak, majd annak utódintézményében, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalban folytatták régészettel kapcsolatos munkájukat, viszonyítási pont maradt, egy tiszta, lelkes kezdet, amelyre érdemes volt visszagondolni. Persze ezek nem tudományos érvek, de mindenki tudja, hogy milyen fontos a jó szakmai légkör, amikor egy intézmény valamennyi dolgozója – függetlenül attól, hogy milyen pozícióban van – egy ügyért dolgozik. Hozzá kell tenni, hogy mindez abban az időben történt, amikor a tárcánál a kulturális helyettes államtitkár posztját régész töltötte be, Visy Zsolt személyében (1998–2000). Önálló szakminisztérium működött, a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma, ahol Nagy Mihály régész vezette a Műemléki Főosztályt. A KÖI ezzel az állami háttérrel, a szakmai irányító szervtől kapott feladatok mentén, illetve velük együtt tudott ilyen ideális körülmények között dolgozni. Összehasonlításképpen: jelenleg az örökségvédelem szakmai irányító szerve a Miniszterelnökség.

A KÖI időszaka alatt jelentek meg azok az alapvető jogszabályok, vagy készítették elő azokat, amelyek máig sarkalatos pontjai az örökségvédelem jogi hátterének, még akkor is, ha azóta többször is módosultak.¹³ Hozzá kell tenni, hogy a KÖI létrehozásának mozgatórugója, másik

¹² KÖI Észak-magyarországi, Észak-alföldi, Dél-alföldi, Nyugat-dunántúli, Közép-dunántúli, Dél-dunántúli, Közép-magyarországi Kirendeltsége.

¹³ Régészeti szempontból: 18/2000. (XII. 18.) NKÖM rendelet a kulturális szakértők működésének engedélyezéséről és a szakértői névjegyzékek vezetéséről; 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről (2001. 07. 10-én kihirdetve; hatályba lépett a kihirdetését követő 90. napon); 18/2001. (X. 18.) NKÖM rendelet a régészeti lelőhelyek feltérásának, illetve a régészeti lelőhely, lelet megtalálója anyagi elismerésének részletes szabályairól; 191/2001. (X. 18.) Korm. rendelet az örökségvédelmi bírságról; 4/2003. (II. 20.) NKÖM rendelet az örökségvédelmi hatástanulmányról; 149/2000. (VIII. 31.) Korm. rendelet a Magyar Köztársaság Kormánya és az Európa Tanács tagállamai között, 1992. január 16-án kelt, Vallettában aláírt, a régészeti örökség védelméről szóló Európai Egyezmény kihirdetéséről.

⁹ JANKOVICH-BÉSÁN 2001.

¹⁰ 190/2001. (X. 18.) Korm. rendelet a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal létrehozásáról.

¹¹ A törvény már az 1992-ben Vallettában aláírt, a régészeti örökség védelméről szóló Európai Egyezmény szellemiségében született.

nagy feladatköre, a kulturális javak kiviteli engedélyezése, védetté nyilvánítása, illetve ezekről, valamint a lopott vagy az országból jogtalanul kivitt műtárgyakról történő nyilvántartás vezetése volt. Ebben a tekintetben is bölcsője a későbbi rendszernek, sőt vezetője személyében, Buzinkay Péterben máig jellemzi a kontinuitás.¹⁴ A kerekasztal-beszélgetés arra adott alkalmat, hogy a ma kormányhivatalokon keresztül megvalósuló régészeti örökségvédelmet saját történeti keretei között láthassuk, és ennek fényében próbáljuk meg kritikai értelmezését.

A délelőtti program első előadását Raczky Pál (ELTE BTK Régészettudományi Intézet) tartotta: *A kulturális örökség, s különösen a régészeti örökség megítélése és annak előzményei a 2018-as magyarországi körülmények között (Egy vállaltan szubjektív nézet)* címen. Előadásából idézünk: „Ma, 2018-ban megállapíthatjuk, hogy szükségesnek látszik, a kor kihívásainak megfelelően, újrafogalmazni a régészeti örökségvédelem hosszú távon megvalósítandó szándékait, majd ezt a komplex rendszert új törvényi szabályok keretébe integrálni. A kulturális örökség témaköreinek időről-időre történő, és a rendszer teljességét érintő áttekintése pontosan azt a célt valósíthatja meg, hogy a korábbi, sémákba merevedett struktúrát a belső részletek elemzésével segítsük új keretek közé helyezni. A legfontosabbnak azt látom, hogy egy reménybeli új jogi megközelítésben a régészeti örökség kezelésében, megóvásában és továbbhagyományozásában alapvető elvként kellene érvényesülnie a nemzeti közteherviselésnek. Ugyanakkor az európai és országos léptékű

gazdasági, beruházói kihívásokra a magyar régészetnek képesnek kell lennie hasonló léptékű és egységes intézményi válaszokat adnia.”

Raczky Pál első fölkért hozzászólója Feld István (ELTE BTK Régészettudományi Intézet) volt, aki a műemlékkutatás, épületrégészet helyzetét hozta példának a szakterületet érintő változásokra. Őt követte Belényesy Károly (Historiarch Kft.), a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálat (KÖSZ) megszüntetése és „tökéletlen” restaurációja között elvesztegetett közel egy évtizedről beszélt (az intézmény korábbi igazgatóhelyetteseként). Hangsúlyozva a megszüntetett szervezet pozitív örökségét (pl. egységes dokumentációs rendszer, előzetes régészeti dokumentáció stb.), amely máig meghatározó a hazai örökségvédelemben.

A tematikus egység következő előadását Wollák Katalin tartotta *A régészeti feltárások finanszírozásának kronológiája – szabályozás, kiútkeresés* címmel. Áttekintést nyújtott a régészeti feltárások finanszírozásának jogi kereteiről az 1960-as évek jogszabályaitól, az ún. Múzeumi törvényen és a Máltai Egyezmény hazai adaptálásának sajátosságain keresztül az 2001. évi LXIV. törvényig. Véleménye szerint a törvény keretet nyújtott ugyan egy általános eljárás mód alkalmazására, azonban egy évtizedre kőbe véste, hogy mérlegelés nélkül minden beruházással érintett részt teljesen fel kell tárn. Emellett számtalan szakmai kérdéssel nem foglalkozott, a beruházói oldal kritikáira a szakma oldaláról érkező válaszok nem voltak kielégítőek. Az európai források hatékony felhasználása érdekében (2007–2010) a kormányzati oldal központi régészeti feladatel-

¹⁴ BUZINKAY 2009.

látást vezetett be (létrehozta a Kulturális Örökségvédelmi Szakszolgálatot), és felmerült francia mintára a régészeti adó bevezetése is. Ez a folyamat azonban részben megszakadt, a 2010-es évektől a megelőző feltárások ellátása visszakerült a megyei múzeumokhoz. Olvasatában az átállás időszakában a feltárási munkálatok idejének hosszúsága, az egyes szakaszok jelentősen eltérő, gyakran növekvő költségei olyan támadási felületet teremtettek, melyet szakmai oldalról már nem lehetett megvédeni, s ez vezetett a 2011. évi novemberi radikális szigorítási csomaghoz. Bár ezt követően a szakma intézményei és szervezetei, különösen a Magyar Régész Szövetség több kísérletet tett (állásfoglalások, kiállítás-sorozat, konferenciák) a folyamat visszafordítására, ezek a kezdeményezések nem jártak sikerrel. Az előadó kitért továbbá a 2011–2018 közötti jelentősebb változásokra és a régészet megelőző feltáráson kívüli finanszírozásának/támogatásának kisszámú lehetőségére.

Wollák Katalin előadását Kreiter Eszter (Budavári Ingatlanfejlesztő és Üzemeltető Nonprofit Kft.; jogutódja: Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ NZrt.) hozzászólása követte, akinek nemzetközi adatgyűjtése hiánypótló e témában. Európa 14 országából kérdezte meg a régészeti menedzsmenttel foglalkozó kollégákat, hogyan látják a régészeti feltárások finanszírozását. Kérdései a következők voltak: 1. Érvényesül-e a szennyező fizet elve az országban? 2. Ki és milyen alapokon kalkulálja a régészeti feltárás díját? 3. Milyen munkafolyamatokat tartalmaz a feltárási díj? 4. Mi történik akkor, ha a rendelkezésre álló összeg nem elég? 5. Forráshiány esetén melyek a prioritások a régészeti munkák terén? 6. Maximalizálva van-e az összeg, amit a beruházónak régészetre kell fordítania? 7. Mennyibe kerül egy m² feltárása? A beérkezett válaszok alapján végső következtetése az volt, hogy „Európa legtöbb országában szabad piac és tenderfolyamatok vannak, a lelőhelyek feltárásának beárazása alaposabb átgondolást igényel, a szakma kezd egyre inkább ráébredni arra, hogy az alacsony árak és a telített raktárak miatt kutatási irányokat kell meghatározni, az ásatásokat keretprogramhoz, nemzeti stratégiai irányokhoz kell illeszteni és a hiányzó tudás megszerzésére kell koncentrálnia. Élen jár ebben Anglia, Hollandia és Svédország, amely országok a tudományos feldolgozás mellett a publikációra, a társadalmasításra és az archiválásra is gondolnak, tehát komplex örökségvédelmi szemlélettel állnak minden egyes ásatáshoz.”

Szeghy Sarolta (Nemzeti Infrastruktúrafejlesztő Zrt.), felkért hozzászóló zárta ezt a temati-

kus egységet, aki további hiánypótló adatokkal járult hozzá a nagyberuházások kérdésköréhez, hiszen gyakorlatilag több évtizede a legnagyobb hazai nagyberuházó, a NIF Zrt. jogi képviselőjeként, beruházói szemszögből látja a régészetet. Bemutatta a régészettel érintett projektek fajtáit és listáját, a NIF Zrt. által a régészeti feltárásokra fordított források nagyságrendjét fázisonként, az 1%-os keret felhasználását, fenntarthatóságát, hiányosságait.

Fentiekhez kapcsolódott szorosan Pusztai Tamás (Magyar Nemzeti Múzeum) és V. Szabó Gábor (ELTE BTK Régészettudományi Intézet): *Mi a jövője a múltnak? Klasszifikáció, megőrzés, bemutatás* című előadása. Felkért hozzászóló Fogas Ottó (Móra Ferenc Múzeum) és Hoffmann József (Salisbury Kft.) volt. Gallina Zsolt (Ásatárs Kft.) nyílt levélben fordult a szervezőkhöz, hallgatósághoz. A konferencia címéből – Sikerek és kudarcok – kiindulva átgondolásra érdemesnek tartotta, hogy az elmúlt bő két évtizedben lehet-e egyáltalán sikerekről beszélni, és kérte a szakmát az önkritikára.¹⁵

A 2018-as év valóban jelentős változásokat hozott a régészetben, módosult a Kötv. és új végrehajtási rendelet lépett hatályba.¹⁶ A Magyar Nemzeti Múzeum kiemelt szerephez jutott a nagyberuházásokkal kapcsolatban – bár ez egy évvel később, 2019-ben változott a Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ NZrt. javára –, megszűnt az akkreditáció, beszűkült a régészeti magánvállalkozások mozgástere, megelőző feltárársban (régészeti feladatellátás szaktevékenységi részében) nem vehetnek részt. 2019. január 1-vel a bevezetőben már említett Magyarságkutató Intézet kezdte meg működését. A konferencia napjaiban vált ismertté, hogy a szakmai irányítószerv is teljesen átalakul, végül megszűnt az Örökségvédelmi Ügyekért Felelős Helyettes Államtitkárság. 2019 őszére átalakult az MTA intézményrendszere, szeptember elsejétől a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Régészeti Intézete már az MTA keretein kívül működik.

II. Régészek a társadalomban

A következő nagyobb tematikai egység a régészet és régészek társadalmi és szakmai helyzetével foglalkozott.

Ernyey Katalin: *A régészek a köztudatban* címen tartott előadása során hazai jó és rossz példákkal

¹⁵ A levél itt olvasható: https://www.facebook.com/permalink.php?story_fbid=978860292318747&id=386795004858615&tn_=_K-R.

¹⁶ 68/2018. (IV. 9.) Korm. rendelet a kulturális örökség védelmével kapcsolatos szabályokról.

illusztrálta, hogy mennyire fontos, hogy a régészek tudatosan alakítsák a szakmáról a médiában, a nagyközönségben kialakuló képet, mert a rossz „PR” egészen negatív kormányzati döntésekig is vezethet. A régészetnek a médiában nagyon sokszor a beruházásokat drágító és hátráltató szerep jutott, és éppen ezért fontos, hogy szakmailag megalapozott információhoz jussanak mind a döntéshozók, mind az érdeklődők. Talán ehhez jó kiindulási pont lehet Balogh Zoltán, az Emberi Erőforrások Minisztériuma vezetőjének, a Nemzeti Régészeti Stratégiát kidolgozó szakmai munkacsoport alakuló ülésén, 2018. március 14-én elhangzott megnyitója, ahol önkritikus hangot ütött meg, elismerve, hogy a múltban igaztalan támadásokat kellett elszenvednie a régészeknek. „Elmondta, hogy – főként a 2010-es évek elején – a beruházók részéről számos panasz érte a régészetet a legmagasabb szinten, elsősorban a korrupció vádjával. Azóta a nagyberuházások gyakorlatának számos olyan aspektusára is fény derült, melynek nyomán Miniszter úr meglátása szerint a nagyberuházások akadozó megvalósítása nem a régészet felelőssége volt.”¹⁷

Felkért hozzászólóként Sz. Wilhelm Gábor (Katona József Múzeum) bevezetesként a kecskeméti Mercedes-Benz autógyár első ütemét megelőző régészeti munkákról számolt be, majd a 2017-ben általa vezetett, a gyár második ütemű bővítéséhez kötődő 47 hektár teljes területű megelőző feltárásáról, illetve a 2018-ban 80 hektáron végzett régészeti megfigyelésről. Hozzászólásában kitért a régészeti munkák szakmai nehézségeire, sajtó- és társadalmi visszhangjára. A feladat volumenét jelzi, hogy a munkák során közel 12 ezer régészeti jelenséget tártak fel, valamint itt található a legnagyobb területben megkutatott avar település.

Tóth János Attila (Árpád Múzeum) fentiekhez kapcsolódva megosztotta tapasztalatait arról, hogy hogyan lehet a közösségi média (honlap, blog, Facebook-oldal, YouTube-csatorna) segítségével minél több érdeklődő figyelmét felkelteni a múzeumi rendezvények, kutatási eredmények iránt, és arra építve a helyi és országos sajtóhoz is eljutni. Példáit, statisztikai adatait¹⁸ az

¹⁷ Emberi Erőforrások Minisztériuma Közgyűjteményi Főosztály. Emlékeztető. 27799-1/2018/KOZGYUJT 2018. március 14.

¹⁸ Az Árpád Múzeum Facebook felülete 2016. óta működik 750 feletti követővel. Célközönsége a 10 000 fős kisvárosban a helyi közösségek, múzeumbarát fémkeresősök, víz alatti régészet iránt érdeklődők. Kiugró számú, 300 000 elérést akkor mutatott, amikor az országos média is beszámolt a kutatóhajó eltulajdonításáról. Egy meghirdetett múzeumi programnál 1000 feletti elérés mérhető, a gyakorlatban egy jól sikerült megnyitón, előadáson 40–50 fő jelenik meg. A Facebooknak köszönhetően a rendezvényekre kb. 20%-ban

arpadmuzeum.hu és annak Facebook-oldala, az általa vezetett Argonauta Kutatócsoport argonauta.hu és buvarregesz.blog.hu oldaláról mutatata be. 2020 óta a *Víz alatti régészet – Underwater archaeology* címen YouTube-csatornát is vezet.

A témához kapcsolódott – már a délutáni szekcióban – Anders Alexandra: *Régészet, mint foglalkozás. Tudomány vs. terep?* című előadása. Kérdésselvetése két hipotézisből indult ki: 1. Magyarországon is kettévált a terepi (*field/commercial*) és tudományos (*academic*) régészet; 2. a korábbi decentralizált, viszonylag demokratikus tudományos élet erőteljesebben Budapest-súlypontúvá vált.¹⁹ Véleménye szerint az a korábbi, Magyarországon nagyon jól működő modell, mely szerint a régész egyszerre lehet sikeres terepi szakember és tudományos kutató – átalakulóban van; a két életpálya egyre inkább eltávolodik egymástól. Az intézményi hovatartozás (egyetem vagy kutatóintézet, múzeum vagy vállalkozás) nagyban meghatározza a tudományos karriert, segíti vagy szűkíti a publikálási és pályázati lehetőségeket. Jelenleg mindkét út sok bizonytalanságot rejt magában, nincsenek kidolgozott régészeti életpályamodellek. A probléma kezelésére szóba jöhetne a feltárt régészeti leletanyag ásató általi közléséhez az idő- és anyagi feltételek biztosítása, a kutatói rendszer decentralizálása, képzési központok megerősítése.

Felkért referensei két fiatal szakember, akik nagy tapasztalatokkal rendelkeznek, az ország számos pontján vezettek megelőző feltárásokat. Király Ágnes (MTA BTK Régészeti Intézet/BTK Régészeti Intézet) és Kolonits László (Ásatárs Kft.) hozzászólása talán az egyik legnagyobb meglepetés volt a konferencián, ugyanis nyíltan és szokatlan őszinteséggel vallottak arról, hogy az általuk választott hivatás milyen nehézségekkel, mennyi lemondással jár ma Magyarországon. A szakmai kiegészítés (*burn-out* szindróma) jeleit már pályafutásuk elején megtapasztalják. A téma azóta sem veszítette el aktualitását, sőt, a közelmúlt eseményei még inkább ráirányították a figyelmet a probléma megoldatlanságára: társadalmi vita nélkül, az érintett szakmai szervezetek tiltakozása ellenére fogadta el a Parlament azt a törvényt, mely megszünteti a kulturális intézményekben (esetünkben közgyűjteményben) dolgozó, többek között régészek, közalkalmazotti

érkeznek távolabbról vendégek. A YouTube-csatorna első hónapjának érdekes tapasztalata, hogy a téma iránt a 45 év feletti korosztályokból származott az összes elérés.

¹⁹ Hipotéziseinek bizonyításához nyílt hozzáférésű forrásokat használt föl, így a Magyar Régész Szövetség kutatását *Ki kicsoda a magyar régészetben 2012* adatbázisát (szerk. Ernyey Katalin), egyetemi képzési adatokat, régészeti folyóiratokat, pályázati eredményeket elemzett.

jogviszonyát.²⁰ Már a konferenciát követően is elhangzott, hogy szükség lenne egy olyan régész életpályamodell megfogalmazására, amelyet valóban a szakmai igények mentén állítanak, állítanánk össze.

III. Közösségi régészet

Az illegális kincskeresők távoltartása és az érdeklődő civilek bevonása, a közösségi régészet volt az utolsó nagy témája a konferenciának.

Bálint Marianna (Hajdúsági Múzeum) arra helyezte a hangsúlyt *Védtelességünk* című előadásában, hogy a régészeti örökség védelméről rendelkező jogszabályok a nemzeti vagyonról szóló törvény keretmegfogalmazása ellenére nem rendelkeznek a régészeti lelőhelyek, a régészeti örökségi elemek őrzéséről. A nemzeti vagyon részének minősülő halak, vadak, erdők, természeti értékek védelmével összehasonlítva arra a megállapításra jutott, hogy a régészeti lelőhelyek védelme egyáltalán nem megoldott. A régészeti lelőhelyeket fenyegető egyik legnagyobb veszéllyel, az illegális kincskereséssel szembeni fellépéssel kapcsolatban hangsúlyozta a közösségi régészet fontosságát, azonban kiemeli, hogy az nem azonos a hobby fémkeresők bevonásával, hanem egy sokkal szélesebb tevékenységi kört kell, hogy lefedjen.

Felkért hozzászólóként Rosta Szabolcs (Katona József Múzeum) és Rózsa Zoltán (Nagy Gyula Területi Múzeum/Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ NZrt.) a civil-szakmai kapcsolatok fontosságát hangsúlyozta. Főként a hobbi fémkeresők bevonásáról beszéltek és mutatták be eddigi látványos eredményeiket, pozitív tapasztalataikat. Az orosházi Nagy Gyula Területi Múzeum gyűjteményébe néhány év alatt kilenc fémkeresős több mint 17 ezer darab tárgyat adott be. A példaértékű együttműködésről kiadvány is készült, amely a leletekben rejlő tudományos lehetőségeket is bemutatja.

Tekintettel arra, hogy Lassányi Gábor (BTM Aquincumi Múzeum) *Kincsvadászok, amatőr régészek, régiségbúvárok – civilek bevonása a régészeti kutatásokba* címmel tervezett előadása sajnos elmaradt, fölkerült hozzászólói bővebben fejthették ki véleményüket. Mérai Dóra (Közép-európai Egyetem) a közösségi régészet nemzetközi példáiról beszélt. Arról, hogy mit jelent a részvételi megközelítés (*participatory approach*) a régészetben, és hogy mennyire érdemes erre erőforrást

biztosítani a múzeumoknak, mert az egész intézmény működése szempontjából megtérül a befektetés.²¹ Rácz Tibor Ákos (Ferenczy Múzeumi Centrum) a szentendrei Ferenczy Múzeumi Centrum általa vezetett sikeres közösségi régészeti programját mutatta be. A közösségi régészet az elmúlt két évben előtérbe került; a folyamatot jól jelzi, hogy 2019 márciusában megalakult a Közösségi Régészeti Egyesület.²² 2019 novemberében pedig *Közösségi régészeti modellek Magyarországon* címmel zártkörű szakmai konferencia zajlott az ELTE BTK Régészettudományi Intézet, a Magyar Régész Szövetség és a Várkapitányság Integrált Területfejlesztési Központ NZrt. szervezésében.²³ E kezdeményezés folytatása lett volna a 2020 márciusában széles – szakmai és civil – nyilvánosság előtt Szentendrén megrendezendő *Közösségi régészeti konferencia* a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat, a Magyar Régész Szövetség, a Közösségi Régészeti Egyesület és a Ferenczy Múzeumi Centrum közös szervezésében, ami azonban a COVID19-járvány miatt elmaradt.

Összegzés

Az egész napos teltház konferencia (1. kép) Vida Tivadar intézetigazgató (ELTE BTK Régészettudományi Intézet) zárszavával ért véget.

A konferenciát mérföldkönek lehet tekinteni abból a szempontból, hogy első esetben tárgyaltuk egy közös tudományos platformon a régészetigazgatást és a terepmunkát, tudományos feldolgozást, társadalmasítást – Sonkoly Gábor gondolataival megfogalmazva „a kulturális örökség ... adminisztratív sikerei után mindinkább benyomul a tudomány terébe, így kritikái értelmezése egyre inkább elengedhetetlen”.²⁴

Fontos lenne a továbbiakban is, ha lenne olyan tudományos fórum és rendszeres szakmai kiadvány, ahol folytatni lehetne a fenti diskurzusokat, hogy alapvetően ne csak külföldi konferenciákon (*Europae Archaeologiae Consilium*, *European Association of Archaeologists*) folyjanak hasonló szakmai viták, párbeszéd.

²⁰ A 2020. évi XXXII. törvény a kulturális intézményekben foglalkoztatottak közalkalmazotti jogviszonyának átalakulásáról, valamint egyes kulturális tárgyú törvények módosításáról (hatályos: 2020. november 1.).

²¹ Részletesen a *Portable Antiquities of the Netherlands* projektről: <https://ub.vu.nl/en/news-agenda/news-archive/2019/jul-sep/making-amateur-archaeological-collections-accessible-via-linked-open-data.aspx>.

²² További információk: <http://www.kozossegiregeszet.hu>.

²³ A részletes program itt található: <https://www.elte.hu/content/kozossegi-regeszeti-modellek-magyarorszagon.e.12062>. A konferencia értékelése a szerzők oldaláról pedig itt: <https://regeszet.org.hu/2020/01/07/egy-uj-fejezet-kezdet/>.

²⁴ SONKOLY 2016, annotáció.

IRODALOM

BUZINKAY PÉTER

2009 A hivatali műtárgyfelügyelet 10 éve (1998–2008). Műemlékvédelem (Budapest) 6, 369–386.

JANKOVICH-BÉSAN DÉNES

2000 Jelentés a Kulturális Örökség Igazgatósága 1999. évi munkájáról (Report about the activity of the Directorate of the Cultural Heritage in 1999 / Das 1999-te war das erste vollkommene Jahr der Direktion. Zusammenfassung). In: Marton E. (szerk.): Jelentés-Report 2000. Budapest, 9–26.

2001 Búcsúzik a KÖI. Múzeumi Hírlevél (Budapest) 10, 312–313.

SONKOLY GÁBOR

2016 Bolyhos tájaink: A kulturális örökség történeti értelmezései. Budapest.